Situace a postoje Poláků za německé okupace

Postavení polského obyvatelstva, a to jak na územích začleněných do Třetí říše, tak i v **Generálním Gouvernementu (GG)**, bylo velice obtížné již od prvních dnů války. Politika německých okupantů směřovala především k likvidaci intelektuálních elit a vůdčích osobností polského národa, a následně k zotročení, maximálnímu využití a germanizaci polské společnosti. Jednalo se o všeobecný teror v masovém měřítku. Popravy, vysídlování, zatýkání, deportace do táborů, pouliční razie byly během válečných let trvalou součástí všedního dne Poláků.

Politika německých okupantů směřovala především k likvidaci intelektuálních a mocenských elit polského národa, a následně k zotročení, maximálnímu využití a germanizaci polské společnosti. Jednalo se o všeobecný teror v masovém měřítku.

Ve městech byl zaveden přídělový systém potravin, přičemž příděly odpovídaly zhruba jedné třetině denní lidské potřeby. Na venkově byly zavedeny povinné kontingenty, tj. nucené, trvalé dodávky stanoveného množství vybraných zemědělských produktů (za nesplnění této povinnosti hrozily zemědělcům přísné postihy, včetně trestu smrti). Snížení reálné hodnoty peněz a potíže s nalezením práce byly příčinou chudoby většiny Poláků a každodenních problémů se zajištěním základních produktů. Okupanti omezili také přístup ke zdravotní péči. Prudce poklesla porodnost; významně vzrostl počet infekčních onemocnění. Velké množství Poláků bylo nasazováno na nucené práce do Třetí říše a část polských dětí byla podrobena germanizaci.

Na územích začleněných do Říše bylo polské školství zcela zrušeno a platil zákaz používání polského jazyka.

Ve válečných letech Poláci prakticky ztratili možnost vzdělávání. Na územích začleněných do Říše bylo polské školství zcela zrušeno a platil zákaz používání polského jazyka. Přístup k základnímu vzdělání (samozřejmě v německém jazyce) měla pouze nepočetná skupina polských dětí a polské mládeže. V **Generálním Gouvernementu** byly zavřeny střední a vysoké školy, ponechány byly pouze základní školy a některá odborná učiliště. Taktéž byla zavřena řada polských kulturních, uměleckých a vědeckých zařízení a mnohdy unikátní sbírky, které v nich byly shromážděny, byly zničeny nebo rozkradeny. Zrušeny byly rovněž polské hospodářské a sportovní instituce a také

většina samosprávných institucí.

Za německé okupace se Poláci se ztrátou suverenity státu nesmířili. Již koncem září 1939 byla založena *Služba vítězství Polska*, první konspirační ozbrojená organizace; jejím cílem bylo pokračovat v boji s německým útočníkem. Záhy byly založeny další organizace, vzniklé zejména na základě předválečných politických či vojenských kruhů nebo sdružení bojovníků, po jejichž vzoru vytvářely svoje struktury. V prosinci 1939 se *Služba vítězství Polska* přeměnila na *Svaz ozbrojeného boje*, který byl pak na začátku roku 1942 transformován do *Zemské armády*. Tato armáda zahájila v podstatě úspěšný proces sjednocení konspiračních organizací, které doposud působily samostatně. Ve vrcholném období čítala Zemská armáda na 380 tisíc členů; jednalo se o nejpočetnější a nejlépe organizovanou odbojovou armádu v okupované Evropě, armádu, která měla dokonce vlastní podniky na výrobu zbraní. Kromě Zemské armády existovaly mj. Národní ozbrojené síly, Rolnické prapory a Lidová garda (později Lidová armáda).

Postoje Poláků za německé okupace byly různé, počínaje bojem se zbraní v ruce proti okupantům, přes aktivní odboj (např. tajné vyučování, pomoc uprchlíkům) a pasivní odboj (např. bojkotování německých vyhlášek), vynucenou (např. železničáři a zemědělci) a dobrovolnou loajalitu (např. dobrovolníci na práce v Říši), přizpůsobení se okupační realitě (např. příslušníci civilní správy), kolaboraci (např. redaktoři a novináři novin v polském jazyce, vydávaných okupanty) až po zradu (např. konfidenti gestapa). Je však třeba zdůraznit, že negativní postoje měly výhradně individuální rozměr. Polské orgány, jak tuzemské, tak i emigrační, kategoricky odmítaly možnost spolupráce s okupanty.

Ve vrcholném období čítala Zemská armáda na 380 tisíc osob; jednalo se o nejpočetnější a nejlépe organizovanou odbojovou armádu v okupované Evropě, armádu, která měla dokonce vlastní podniky na výrobu zbraní.

Zvláštní místo je potřeba věnovat postoji Poláků vůči vyhlazování Židů během války.
V meziválečném období žila na polském území nejpočetnější skupina židovského obyvatelstva v Evropě. Podle odhadu žilo k 1. září 1939 v Polsku cca 3,47 mil. Židů, což představovalo zhruba 10 % všech obyvatel polského státu. V době druhé světové války, zejména v letech 1942 až 1944, probíhalo organizované vyhlazování židovského obyvatelstva v obrovském měřítku, z velké části na okupovaném polském území. Poláci se stali svědky tragédie židovského národa, a jejich postoje vůči této skutečnosti byly různé: zachraňovali Židy a riskovali tím vlastní život, pomáhali jim za úplatu, byli neteční nebo se dokonce dopouštěli vydírání, udávání či dokonce vraždění. Někteří takto

postupovali kvůli vlastnímu obohacení, jiní z obavy o vlastní život nebo o život nejbližších. Posouzení těchto postojů a rovněž uchycení této problematiky ve správném měřítku zůstává i dnes jednou z otázek, které vyvolávají nejvíce kontroverzí a emocí v současném historickém diskurzu o polsko-židovských vztazích ve 20. století.

Pomoc, kterou Poláci poskytovali Židům, měla zpravidla dvě podoby: organizovanou, prováděnou hlavně *Radou pro pomoc Židům* („Żegota”), která vznikla v roce 1942, a individuální. Rada pro pomoc Židům se ve spolupráci s ilegálními strukturami polské civilní moci snažila organizovat pomoc pro Židy v celostátním měřítku. Zajišťovala hmotné prostředky, léky a potraviny (vznikly dokonce speciální skupiny, které měly na starost pašování všech těchto věcí do ghett), zařizovala útočiště a padělané doklady pro ukrývající se Židy. Jen ve Varšavě pečovala „Żegota” o zhruba 4 tisíce osob, včetně několika set židovských dětí. Do pomoci Židům se zapojili i někteří zástupci katolické Církve, mj. část Židů našla útočiště v řádech, dalším byly vystavovány falešné křestní listy.

Polské vládní orgány, jak tuzemské tak emigrační, kategoricky odmítaly možnost spolupráce s okupanty.

Polsko bylo jednou z mála zemí okupované Evropy, kde za pomoc Židům oficiálně hrozil trest smrti. Tomuto trestu byli dokonce vystaveni nejen ti, kteří aktivně Židům pomáhali (ukrývali je, převáželi nebo prodávali jim potraviny), ale i ti, kteří znali místo jejich úkrytu a neinformovali o tom německé úřady. V takových případech se mnohdy uplatňovalo pravidlo kolektivní odpovědnosti: trest se týkal nejen osoby, která poskytla Židům pomoc, ale i jejích příbuzných či sousedů. Tím větší pozornost současníků si zaslouží to, že v podstatě největší podíl na záchraně Židů měla celá řada zpravidla anonymních, obyčejných lidí, kteří se pod vlivem vlastního svědomí rozhodli přijmout riziko a poskytnout Židům pomoc. Je třeba připomenout, že mezi osobami, které jsou nositeli medaile *Spravedlivý mezi národy*, je nejvíce právě Poláků (přes 6 tisíc). Podle současných odhadů činil počet polských Židů, obětí holocaustu kolem 2,9 až 3 mil., zatímco zachráněných bylo zhruba 30 až 35 tisíc osob.

Avšak tváří v tvář totálnímu vyhlazení židovského obyvatelstva nezmizely v Polsku za okupace předsudky vůči Židům, šířené před válkou v některých kruzích polské společnosti. Ostatně okupanti se snažili tyto nálady dovedně podněcovat a za tímto účelem využívali široce rozvinutou protižidovskou propagandu. Navíc vytvořili systém odměňování za pomoc při zadržení utíkajících a ukrývajících se Židů. Někteří Poláci si vynucovali výkupné za ukrývání Židů (osobám, které

vynucovaly úplatky na Židech nebo na Polácích, kteří jim pomáhali, oproti slibu, že je neudají, se hovorově říkalo „szmalcownicy“ čili „vyděrači“) nebo je udávali gestapu. Byly taktéž zaznamenány případy zabíjení ukrývajících se Židů a židovských uprchlíků, nejčastěji z obavy před tím, aby je neobjevily německé úřady, nepřející sousedé anebo kvůli vidině zbohatnutí. Orgány Polského podzemního státu považovaly každou aktivitu tohoto druhu vždy za projev kolaborace (zrady) a přísně ji trestaly.

V době druhé světové války, zejména v letech 1942 až 1944, probíhalo organizované vyhlazování židovského obyvatelstva v obrovském měřítku, z velké části na okupovaném polském území.

Událostí neobvyklou v celosvětovém měřítku bylo vytvoření, kromě struktur ozbrojeného odboje, rozvinutých ilegálních struktur civilní moci. Nejvyšším představitelem civilní moci v okupované Varšavě byl Úřad vládního delegáta, podřízený polské vládě, která v době války pobývala v emigraci v Londýně. V zemí fungovala nelegální státní správa (s mnoha odbory, které odpovídaly za jednotlivé oblasti veřejného života, podobně jako v době míru) a soudnictví, vycházely ilegální časopisy a knihy, byl uspořádán systém tajného školství. Vojenské a civilní struktury v okupovaném státě tvořily Polský podzemní stát, který se Němcům nikdy nepodařilo zlikvidovat.

Je třeba připomenout, že mezi nositeli medaile *Spravedlivý mezi národy,* je nejvíce právě Poláků (přes 6 tisíc). Podle současných odhadů činil počet polských Židů, obětí holocaustu kolem 2,9 až 3 mil., zatímco zachráněných bylo zhruba 30 až 35 tisíc osob.

Na polském území včleněném do Říše se okupanti snažili uplatňovat germanizační politiku ve velkém měřítku, mj. zavedením *německého národního soupisu* (Deutsche Volksliste). Soupis rozděloval obyvatele tohoto území do čtyř skupin. Do prvních dvou skupin byli zařazeni etničtí Němci, kteří se hlásili k německému původu a jednali ve prospěch Německa. Do dvou dalších skupin mohli být zařazeni Poláci za předpokladu, že je německé orgány považovaly za schopné poněmčení. Silný nátlak německých okupantů (zejména v Horním Slezsku a Pomořansku), ve spojení s širokou škálou postihů hrozících za odmítnutí, způsobil, že se poměrně vysoké procento Poláků rozhodlo přijmout německý národní soupis, což bylo téměř vždy spojeno s náborem do Wehrmachtu nebo s nucenou službou v dalších militarizovaných německých útvarech.

Jan Daniluk

Arthur Greiser – říšský zástupce župy Povartí. (BArch)

Hans Frank – generální guvernér okupovaného polského území (nezačleněného do Říše). (AIPN)

Fritz Bracht – správce provincie Horní Slezsko. (AIPN)

Pochod jednotek Wehrmachtu ulicemi Varšavy; 1. října 1939 (AIPN)

Němci odstraňují v Krakově památník Adama Mickiewicze, jednoho z nejvýznamnějších polských básníků; 17. srpna 1940 (AIPN)

Vysídlování polského obyvatelstva; Lodž, 1940. (AIPN)

Němečtí a sovětští vojáci na přehlídce, která byla symbolem německo-sovětského bratrství ve zbrani; Brest nad Bugem, 22. září 1939. (AIPN)

Varšava po německém bombardování – okolí Grzybowského náměstí z charakteristickými věžemi kostela Všech svatých; září 1939. (AIPN)

Albert Forster – říšský zástupce župy Gdaňsk-Západní Prusko. (AIPN)

Přehlídka jednotek SS a policie u příležitosti prvního výročí založení Generálního Gouvernementu; Krakov, 25. října 1940. (BArch)

Němečtí vojáci odstraňují polský státní znak z jednoho z úřadů v Gdyni; září 1939. (BArch)

Erich Koch – velitel oblasti Východní Prusko. (BArch)